

ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ

Појам **географски положај** јесте кључни географски појам. Географија је управо настала као наука о начинима одређивања положаја објеката на површини Земље, у односу један према другом, или у неком координатном систему. Касније је постало јасно да одређивање географског положаја објекта не омогућава само његово проналажење (рецимо морепловцу), него објашњава и нека својства самог објекта (па чак прогнозира његов развој).

Географски положај се обично дефинише као положај неког места или дела Земљине површине (ареала) у односу на територије или објекте који се налазе ван тог места или ареала.

Географски положај „индивидуализира” сваки географски објекат. На пример, зар не можемо замислити два подручја која су у основи једнака, када се упоређују према природним условима, тј. према клими, површини, земљишту итд. (на пример, два медитеранска подручја са земљом црвеницом, макијом и средоземном климом)? Али, њихов положај не може бити исти: свака тачка на површини Земље има своје строго индивидуалне одлике у односу према датом окружењу - у смислу односа према према мору, односа према важним путевима и центрима, итд.

За одређење узајамног положаја географских објеката дају се растојање између њих и правац (ка северу, ка југоистоку итд.). За одређење положаја објекта, места или мањег ареала у саставу већег ареала, користе се термини - централни, дубински, периферни, крајински и погранични положај. На пример, главни град Бразила има положај близак централном у тој земљи; град Рио Гранде (на југу Бразила) има положај близак пограничном, град Форталеза (на североистоку Бразила) има периферни, град Манаус (у Амазонији) - дубински положај. Неке територије, па чак и државе, у својим називима садрже назнаке свог крајинског положаја (Украјина, Српска Крајина, Тимочка Крајина).

Разликује се *макро*, *мезо* и *микро* положај. Макро-положај одговара мање или више пространој територији, мезо-положај - линији која је сече по важним правцима, а микро-положај - тачки на тој линији. На пример, макро-положај Београда је његов положај на северу централног дела Србије; мезоположај - на граници Шумадије и Војводине, у средњем току реке Дунава; микро-положај - на ушћу Саве у Дунав. Захваљујући макро и мезо положаја, Београд има врло повољан географски положај и, с тим у вези, и велики потенцијал развоја - као и сви други градови који се налазе у зони контакта крупних територије, различитих зона, те индустријских и пољопривредних регија које се брзо развијају.

Географски положај је сложен систем појмова који обухвата:

1. Математичко-географски положај - положај у географском координатном систему;
2. физичко-географски положај - положај у односу на природне објекте који утичу на природне одлике датог места - мора, реке, планине, природне зоне и др. (слика 1);
3. економско-географски положај - положај: а) у односу на елементе друштвене производње; б) у односу на регију, област, земљу;
4. политичко-географски положај - положај на политичкој карти - у односу на центре и регије у којима су концентрисана светска друштвена и политичка моћ;
5. војно-географски положај - положај у односу на центре и земље војне моћи, и у односу на војне блокове;
6. геополитички положај - положај у односу „центре светске моћи” - у односу на центре економске и војне моћи, у односу на политичке, економске и војне савезе, политичке и верске организације (тесно повезано са претходна два вида географског положаја);
7. еколошко-географски положај - положај неке територије у односу на еколошки неповољне регије, у односу на места еколошких катастрофа, у односу на ваздушне струје које носе загађени ваздух итд.
8. културно-географски положај - положај у односу на најважније центре и регије развоја духовне културе, као и односу на културно-географске творевине различитог територијалног ранга и значаја.

Слика 1. Одређење физичко-географског положаја земаља

Сваки од набројаних видова географског положаја је вишеслојан, синтетички, и зато није довољна њихова појединачна анализа, него је неопходна анализа у њиховом сложном међудејству и преплитању. Тако се, на пример, у систему економско-географског положаја јавља саобраћајно-географски, индустријско-географски, демографски и тржишни положај.

Географски положај је и историјска категорија

Док се физичко-географски положај споро мења, сви остали видови географског положаја су веома динамични и променљиви, а њихов значај се различито испољава у различитим историјским условима. Узмимо, на пример, САД. Оне су се развиле од енглеске колоније која је била смештна на источном приобаљу Северне Америке, између Атлантског океана и Апалачких планина. Све оно што се налазило западно од тих планина, Европљанима је било непознато. Када је енглеска краљица давала неком лорду или некој акционарској компанији део приобаља, онда се та територија ограничавала само са севера и југа, по одређеним паралелама, а на западу није било границе - могли су се ширити докле су хтели. На тај начин, те колоније су се налазиле, такорећи, „на крају света”. Касније су области западно од Апалача биле освојене, истражене и насељене. Тиме је брзо промењен

географски положај САД-а: положај „на крају света” прерастао је у положај „између два океана”.

Географски положај има потенцијални карактер

Повољан географски положај се не реализује у сваком случају. Све повољне стране географског положаја остварују се тек када се стекну одговарајући чиниоци историјског и социјално-економског развоја дате територије (земље). На пример, средњовековна Србија је имала врло повољан географски положај, између западне Европе и Блиског истока. Али, освојили су је Турци, и земља се током прет векова нашла на периферији европског друштвено-економског развоја.

Географски положај је тесно повезан са конфигурацијом територије и границама земље

Конфигурација територије битно утиче на развој земље у целини, као и на развој њених регија. На пример, територија Русије се ширински пружа на простору источне Европе и северне Азије. Велики део њене територије је далеко од државних граница и морских обала. То отежава економско освајање територија источно од Урала и спољне везе већине руских регија.

Активности

1. Пронађи примере градова који у Србији имају централни, дубински, периферни, крајински и погранични положај.
2. Наведи примере земаља који имају потенцијално повољан географски положај, а који није реализован.
3. Из *Речника савремене српске географске терминологије* „извадите” све појмове који су себи садрже реч **положај**.
4. Наведите као пример бар по једну земљу, редом, чији положај одговара одредницама из шеме на стр. 2 (слика 1).